

Tarihten Bir Sima: Fatma Aliye Hanım

Hande Özdamar Tığlı

*Uzman
Doktora Öğrencisi
Süleyman Demirel Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi ABD
E-posta: handozdamar@yahoo.com*

Toplumsal cinsiyet araştırmalarının ağırlık kazanması ile kadınların kamusal görünürlükleri incelenmiş ve bu alanlardaki çalışmalar yazın hayatında yoğunlukla kaleme alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda kadınların hangi mesleklere yer aldıkları "ilk"ler halinde kayıtlara geçmiştir. Fatma Aliye Hanım da edebiyat dünyasının "ilk"lerinden biri olarak literatürde yer almaktadır. Osmanlı'da toplumsal yaşam ve kadının konumu düşünöldüğü zaman, Tanzimat ile sağlanmış olan ivmeye rağmen kadınların toplumsal hayatta ve özellikle de yazın hayatında önemli bir çıkış göstermesi oldukça zor görünürken Fatma Aliye'nin bu anlamdaki başarısı önemlidir. Osmanlı yayın hayatında kadın sorunu tartışma konusu olmakla birlikte daha çok erkek yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Fatma Aliye'ye kadar bu konuyu işleyen yazara rastlamak mümkün değildir. Fatma Aliye Hanım, doğu toplumlarında kadın hareketinin uyanmasında etkili olmuştur ancak Cumhuriyet tarihinde Fatma Aliye'nin önemi çok fazla bilinmemektedir ve bunda etkili olan harf inkılâbını unutmamak gerekmektedir. Pek çok nedene bağlı olarak unutulmuş ya da ihmal edilmiş olan bu yazınsal önem 50TL banknotlar ile hatırlanmışsa da Fatma Aliye'nin iyi tanınmıyor olması ona yönelmiş olan eleştirileri arttırmış ve dönemin koşullarından bağımsız yorumlara tabii tutulmuştur. Peki, kimdir Fatma Aliye Hanım?

Fatma Aliye Hanım, Türk edebiyatının ilk kadın romancısı olarak tanınmaktadır. Her ne kadar Zafer Hanım'ın 1877'de yayınladığı Aşk-ı Vatan adlı bir roman var ise de yazarın tek bir roman yayınlaması, edebiyat dünyasında romancı olması için yeterli kabul edilmemektedir. Bu nedenle beş roman yayınlayan ve kadın teması üzerinden romanlarını özneleyen Fatma Aliye, ilk kadın romancı olarak kabul edilmektedir. 9 Ekim 1862'de İstanbul'da doğan yazar, Tanzimat döneminin en önemli isimlerinden Ahmed Cevdet Paşa ve Advie Hanım'ın kızıdır. Batı taklitçiliğine ve maddeci felsefeye şiddetle karşı çıkan ve dönemin pozitivizm savunuru olan Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı

Fatma Aliye, evde özel dersler vasıtası ile Fransızca ve Arapça derslerinin yanı sıra matematik, edebiyat, tarih, hukuk, Arap tarihi ve felsefesi dersleri almıştır. 1879 yılında Kolağası Faik Bey ile evlenmiş ve Topuz soyadını almıştır. Evliliğinin ilk on yılında eşinden habersiz kitap okuyan Fatma Aliye, eşinin tutumunun değişmesinin ardından tercümelere başlamış ve yazı hayatına Eugene Sue'nin *Les Sept Peches Capitaux* adlı eserinin "Gurur" bölümünü çevirerek başlamak istemiştir ancak aynı zamanda bir başka yazarın bu bölümü çevirmesi nedeni ile bu yayımdan vazgeçmiştir. 1889 yılında ilk çeviri denemesi olan George Ohnet'in *Volonte* adlı romanını *Meram* adı ile tercüme etmiş ve kendi ismi ile yayımlamadığı bu çeviriyi "Bir Hanım" imzası ile yayımlamıştır. Bu imza, Ahmet Mithat Efendi tarafından Tercüman-ı Hakikat gazetesinde övülmüş ve yazın hayatında etkisi ifadelendirilmiştir. Aynı zamanda Ahmet Mithat Efendi Fatma Aliye'yi manevi kızı olarak kabul etmiştir. Öyle ki Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Aliye'nin biyografisini kaleme aldığı "Fatma Aliye Bir Osmanlı Kadın Yazarın Doğuşu" adlı eserde Aliye'nin doğumundan aile yaşamı içindeki ilişkilere, eğitim alan bir kadın olarak ilk karalamalarına, evlilik hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Fatma Aliye, ilk çevirisinden sonraki çevirilerinde "Mütercime-i Meram" takma adını kullanmıştır.

Fatma Aliye Hanım, 1891 yılında Ahmet Mithat Efendi ile birlikte *Hayal ve Hakikat* adlı romanı yazmıştır. Bu romandan sonra ikili uzun süre mektuplaşmış ve bu mektuplar Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde yayımlanmıştır. Fatma Aliye'nin kendi adı ile yayımladığı ilk romanı ise *Muhadarat* (1891-92) adını taşımaktadır. Bu romanda üst düzey ailelere mensup kadınların evlilik hayatları ve yaşadıkları sorular anlatılmaktadır. 1896-1897 yıllarında hazırlayıp yayımladığı *Ref'et* adlı roman ise haksızlığa uğramış bir kızın kendi çabaları ile okuyup öğretmen olmasını ve toplumda bilgili bir birey olarak yer almasını işlemektedir. 1899'da yayımlanan *Udi* adlı romanda ise Halep'te yaşamına tanık olduğu bir kadın udiyi anlatmaktadır. Bu kadın aldatılmış ve eşi tarafından terk edilmiştir ve hayatının ud çalarak kazanmaktadır. *Levayih-i Hayat'ta* da kadınlar birbirlerine yazdıkları mektuplar yolu ile erkek, kadın, evlilik, sadakat, toplum ve aile gibi önemli konuları tartışmaktadırlar. 1910 yılında yayımlanan *Enin* romanında (1910) sevdiği erkeğin ihanetine uğrayan ve onunla evlenemeyen, ayakta kalmayı başaran bir kadının hayatı ele alınmaktadır. Eserlerin kısa açıklamalarından da gözlendiği gibi Fatma Aliye, kadın gözü ile evlilik, eşler arası uyum, aşk ve sevgi kavramı gibi konuları işlemiştir ve kadının bireyleşmesi üzerinde durarak çalışan ve para kazanan, erkeğe ihtiyaç duymayan kadınları kahramanlaştırmıştır. Kadın konusu sadece roman kahramanları olarak kalmamış bunun yanı sıra *Kadınlara Mahsus Gazete'de* kadın sorunlarına ilişkin makaleler yazmıştır. Bu makalelerde geleneksel görüşlerden kopmadan kadın haklarını savunmuştur. Teracim-i Ahval-i Felsefe'de(1899-1900) filazofların yaşamını, Tedkik-i Ecsam'da (1899-1900) madde konusunu ele almıştır. Namdaran-ı Zenan-ı İslamiyan'da ünlü İslam kadınlarının yaşam anlatılarını, İstilay-ı İslam'da ise İslamın yayılma nedenlerini kaleme almıştır. Çok eşliliğin İslam'ın bir buyruğu olmadığını ve fuhuşu da önlemediğini

*Ta'addüd-i Zevcat'a Zeyl'*de ele almış ve bu eser Mahmut Esat Efendi'nin bu konudaki görüşlerine getirdiği eleştiriden oluşmaktadır.

Fatma Aliye Hanım sadece romanlar ve anı kitapları ile değil, *Tercüman-ı Hakikat*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, *Mahasin*, *Ümmet*, *İnkılap* gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazarak da düşüncelerini aktarmış ve kadınların bilinçlenmesi için çalışmalar yürütmüştür. Bu kapsamda konferanslar vermiştir. Kadın erkek eşitliğini savunarak kadınların eğitim alması gerektiğini ve eğitim alamamalarının İslamiyetle ilgili olmadığını ifadelendirmiştir. Ayrıca, ilk resmi kadın derneklerinden biri olan *Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti* kurmuştur ve aynı zamanda Fatma Aliye Hanım, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin ilk kadın üyesidir.

Dönemin yazın hayatında önemli bir yere sahip olan Fatma Aliye Hanım, yazıları ile uluslar arası bir okunurluk da sağlamıştır. Yazar *Nisvan-ı İslam* adlı eserini Avrupa'daki kadınlara İslamı anlatmak üzere kaleme almış ve bu kitap İngilizce, Fransızca ve Arapçaya çevrilmiştir. Anı türündeki bu eserde İslamiyet'te kadın hakları olmasına rağmen erkeklerin uygulamaları nedeniyle bu hakların kullanılmadığı ve Batının, Osmanlı kadının geri kalmasında İslamiyet'i neden olarak göstermesine de karşı çıkmaktadır. Bir şiiirinde İslamiyet'in ilk yıllarında kadınların daha çok hakkı olduğunu ve örtünmenin sonradan çıktığına değinmektedir. Aynı zamanda İslamiyet'te çok eşlilik, örtünme geleneği ve cariyelik kavramlarını tartışarak büyük ilgi toplamıştır. Fatma Aliye'nin Avrupa'da gelişen feminist hareketten haberdar olduğu çeşitli yazılarından anlaşılmaktadır. Yazarın 1909'da *İnkılâp* adlı eserinde yer alan "*İlm ve Cehl*" adlı makalesinde feminizmi yorumlarken tek bir tanımdan bahsedilemeyeceğini ve farklı feminizmlerin olduğunu ifadelendirmektedir. Kadın ve erkek çatışmasının dışına çıkardığı feminizm anlayışında hukukun kadınlara verdiği haklardan haberdar olunmaması üzerinden giderek sistemsel bir boyutta inceleme yapmaktadır. Ancak unutulmaması gereken önemli nokta yazarın içinde bulunduğu tarihsel dönem, sosyo- ekonomik şartlar ve modernleşme algısıdır. Günümüz feminizmleri ile mukayese edilmemesi ve içinde bulunulan dönemin şartları ölçütünde bu incelemenin değerlendirilmesi gerekmektedir. Ulus ötesi ölçekte bir etkiye sahip yazar Chicago World's Colombian Exposition Woman's Library, The Woman's Library of the Worlds Fair Kataloğunda yer almaktadır ve eserleri burada sergilenmektedir.

Fatma Aliye Hanım'ın adı İstanbul Beyođlu'nda ve Ankara Çankaya'da birer sokağa verilmiştir. İlk Osmanlı kadın feministlerden Emine Semiyye'nin ablası ve tiyatro ve sinema oyuncusu Suna Selen'in anneannesi olan Fatma Aliyenin son yapıtı 1914 yılında yazdığı Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı adlı kitaptır. Bu romanda Meşrutiyet sonrası siyasal yaşamı ortaya koymaya çalışmıştır. Fatma Aliye Hanım hakkındaki önemli çalışmalardan bir tanesi Bilkent Üniversitesi Firdevs Canbaz tarafından yapılan "Fatma Aliye Hanım'ın Romanlarında Kadın Sorunu" adlı yüksek lisans tezidir.

Kaynakça

Fatma, A., 2002, *Hayattan Sahneler (Levayih-i Hayat)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

_____, 2005, *Enin*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Fatma, A. & Mahmud, E., 2007, *Çok Eşlilik (Taaddüd-i Zevcat)*, Hece Yayınları, Ankara.
www.wikipedia.org